

Dormitatio G., Const.

Dormitio Av., Ras., Averr., Arist.

Dubietas Hali.

Dulce G. Res dulces non conveniunt visceribus, quoniam in eis sunt apostemata aut lapideitas aut orificia venarum opilata (III° reg. acut. comm. 12). — Omnis humor dulcis fit ex qualitate (statt caliditate) non egressa etc. ganz wie bei Amand p. 88 Z. 2 v. u. Avic., Ras., Averr., Joh. Heb. Mes., Serap., Arist. Q. s. nutritio, opilatio, sapor et vinum. Quaeritur utrum dulcia habeant laxare vel constipare et quem humorem habeant plus generare. Respondeo sine argumentis ad primum quaesitum. Pro quo notandum. quod dulcia possunt dupliciter accipi: uno modo ratione suae complexionis et sic laxant quia dulcia sunt calidae et humidae complexionis, alio modo ratione suae substantiae et sic constipant quia attrahuntur a membris et ideo opilant poros et meatus. Alii dicunt aliter, quod dulcia opilant meatus epatis et splenis, sed ipsa laxant et aperiunt os ventris superioris puta stomachi et ideo simpliciter laxant. Ad secundum quaesitum dico quod dulcia in corpore temperato citius et magis convertuntur in sanguinem quia cum sanguine magis conveniunt sed in corpore laxo vel naturaliter vel accidentaliter ad complexionem colericam tunc citius et magis convertuntur in coleram et propter hoc non debent dari in febris. Solet etiam quaeri: quare dulcia opilant epar et splen et tamen abstersiva sunt membrorum spiritualium? Ad quod respondetur, quod epar et splen attrahunt dulcia magis indigesta propter similitudinem sed antequam veniant ad pulmonem sunt digesta etiam quia venae vadunt largando ad membra spiritualia, sed ad epar et splen vadunt coartando, ideo ipsas citius opilant. Et si quaeratur a quo calore generantur dulcia vel a calore temperato vel excellenti dico quod a calore temperato in se, tamen a calido excellenti in comparatione ad corpus humanum et a calore interiori sicut in sanguine et exteriori sicut in uva et ficibus.

Durum G.

E.

Ebullitio G. Humores ebulliunt in aestate in febris assiduus et quando fuerit ex colera nigra extinguuntur eorum caliditas quadam extinctione (III° pronost. comm. 27).

Ebrietas Hipp. Aph. V. 5, Avic., Is., Serap., Arist. Q. s. somnus et vinum. Hic dubitatur utrum vinum temperatum cum aqua citius inebriet quam vinum purum. Videtur quod non, quia velocitas ebrietatis est propter vini fortitudinem ut apparet per Avicennam propositione 5^a. Oppositum dicit propositione 2^a. Dico quod ebrietas causatur ex multitudine vaporum, qui elewantur a vino ad ipsum caput ventriculos cerebri replentium et opilantium et ideo velocitas inebriationis provenit ex velocitate ascensus vaporum et isti vapores ascendere possunt velociter vel quia multi vel quia faciliter penetrant, modo vinum forte velociter inebriat, quia ex eo multi vapores elewantur, sed vinum temperatum ex eo quod vapores ex ipso elevati citius penetrant cujus signum est quod (in)ebriatus vino forti et grosso non ita cito curatur sicut ebriatus vino debili. Alii dicunt quod vinum temperatum citius inebriat quia ipso plus potat homo quam vino puro. Per hoc solvitur ad auctoritates Avicennae.

Effimera G., Avic., Ras., Is. Q. s. balneum, aegritudo acuta.

Egestio G. Egestio aquosa destructionem digestionis significat (II° pron. comm. 19). Egestio diversorum colorum significat quod aegritudines multae sunt in corpore quae indigent spatio multo donec digestionem suscipiant (II° pronost. comm. 42). — Qui assellat egestionem spumosa non sedatur in eo inflammatio quae est sub hypochondriis et facit accidere angustiam et inquietudinem. Av., Ras., Averb., Is., Constant., Joh. Heb. Mes. Q. s. intestina et puer. Solet quaeri, utrum diversitas coloris in egestionibus sit malum signum. Ad quod dico, quod isti diversi colores vel veniunt in eadem sella vel in pluribus. Si in pluribus tunc aliquando est bonum signum aliquando malum, quia si color naturalis egestionis veniat in principio aegritudinis et post mutetur color egestionis versus statum in album, nigrum, cum aliis signis malis est malum signum; si mutetur in declinatione est bonum signum. Si vero multi colores sunt in eadem sella tunc si appareant post medicinam laxativam est bonum, si sine medicina vel apparet in principio aegritudinis et tunc est malum signum quia tunc veniunt illi colores vi morbi et signant multitudinem materiae. Si vero veniant post signa digestionis, tunc est bonum signum, quoniam signant bonitatem expulsivae et crism perfectam.

Eger G., Avic. Q. s. accidens.

Egritudo Hipp. Aph. I. 6: ad ultimas aegritudines; II. 34: in morbis minus periclitantur etc.; II. 10: medicari in valde acutis. Gal. De aptitudine egritudinum quae sanantur est ut recipiant egritudines digestionem (II° pronost. comm. 68). Omnis egritudo est composita ex principio, augmento, statu et declinatione (II° reg. acut. comm. 45). Quidam homines in tali constitutione viceversantur ut neque possibile sit eis exercitari ante cibum neque comedere in tempore congruo, hos autem impossibile est absque aegritudine permanere (libro de euchymia et caco-chymia). Av., Averr. Q. s. accidens, aër, anathomia, apostema, crisis, estas, medicina, paroxysmus, principium aegritudinis, sudor, status et virtus.

Egritudo acuta Hipp., G., Av., Ras., Averr., Arist. Q. s. cronicum, egritudo cronica, sternutatio.

Egritudo cronica G. Q. s. exitura et vomitus.

Egrotativum Hali.

Elementum G., Av., Averr., Is., Arist. Q. s. aqua et conversio. — Elementum multis modis dicitur: uno modo idem est quod principium numeri et indivisibile in quolibet genere sicut unitas respectu numeri et punctus respectu lineae. Alio modo idem est quod id in quod aliquid resolvitur non primo et id a quo quid habet esse non primo et sic materia et forma elementum sunt compositi. Tertio modo est idem quod maximum in aliquo genere sicut mare dicitur elementum respectu aquarum. Alio modo elementum est idem quod minimum et simplicissimum in illo genere et sic accipitur hic elementum cujus diffinitio satis patet ex dictis, et ista elementa sunt quattuor cujus numerus potest probari per combinationes quattuor qualitatum primarum, quarum combinatio possibilis est quattuor modis, ut calidum cum sicco, calidum cum humido, frigidum cum sicco, frigidum cum humido; calidum cum frigido et siccum cum humido impossibile est combinari; ideo non sunt nisi 4 elementa. Sed de situ et ordine ipsorum est in universo sciendum, quod ista elementa eo quod sunt corpora simplicia post corpora coelestia, quae sunt simpliciter simplicia situantur et illa quae magis participant naturam simplicitatis magis corporibus assimilantur ideo post ipsa immediate ordinantur sicut ignis primo scil. in concavo lunae, deinde aër deinde aqua et postea terra, quia minus simplex. Vel de isto situ alia causa redditur et redit in idem, quod elementa quae habent plus de forma et minus de materia primo situantur sicut

ignis deinde aër et post illa quae plus habent de materia et minus de forma sicut sunt aqua et terra. Aliter sumitur causa situs corporum videlicet penes loca in quibus sunt quoniam quia ignis est majoris virtutis et multum mobilis inter alia elementa majori loco indigent, sed major locus est concavum orbis lunae, ideo fuit ibi locus ejus et situs proprius. Et quia terra minus est activa et mobilis inter cetera elementa minori loco indigent et quia centrum est locus minor ideo fuit ibi ejus situs proprius et sic de aqua et aëre comparate. Alio modo sumitur eorum situs secundum operationes secundas elementi quod omne leve movetur naturaliter sursum ideo locus ignis cum sit elementum magis leve est sursum, et quia omne grave naturaliter movetur deorsum et terra inter cetera elementa est gravior, idcirco ejus situs proprius est deorsum et sic de aqua et aëre comparate. Et ista elementa si accipiantur ut sunt principia constituenta corpus humanum sic sunt res naturales, et ut conservant corpus humanum sic sunt res non naturales.

Elephantia Av., Ras., Constant.

Elleborus G. Q. s. scamonea.

Embryo G., Averr., Arist.

Embrocatio Avic., Averr.

Emplastrum G. Emplastrum calidum infrigidat apostema calidum evacuando rem calidam (III° de compl. cap. 6).

Emigranea Avic., Constant.

Emitriteus G. Est autem periculorum sortitor emitriteus non solum stomachum et nervosa tangens membrorum sed et largitas inferius perforans linguam fortiter exsiccat (libro de typo).

Emorroys Hipp. (VI. 10), G. Emorroydas est impossibile esse sine apertione oris venarum in ano (VI° af. 2), Av., Const., Arist.

Epar Hipp. (VII. 50, 53), G. Epar impingnatur et magnificatur ex comestione rerum dulcium et ideo epar in eo qui nutritur ex comestione ficuum magnum valde et delectabile delectatione manifesta (III° reg. acut. comm. 13), Avic., Ras., Averr., Is., Arist. Q. s. digitus, dulce, embroca, fel, cor, flebotomia, opilatio, sanguis, stypticum, stomachus, urina et hydropisis.

Epiala Av., Is., Constant.

Epidemia G., Ras., Arist. Q. s. pestilentia. — Circa istam materiam primo quaeritur, a quo habet fieri epidemia. Ad

quod dico, quod epidemiae quaedam sunt causae efficientes, quaedam materiales, quaedam sunt disponentes. Causae efficientes sunt duplices: quaedam sunt remotae sicut corruptio et corrupti attractio, aliae sunt remotiores sicut influentia corporum coelestium, aliae sunt remotissimae sicut conjunctio ipsorum. Causae materiales sunt duplices: quaedam sunt remotae sicut terra et aqua, quaedam propinquae sicut vapores mali elevati a terra et aqua. Causae disponentes sunt duplices: quaedam enim sunt aërem disponentes sicut raritas aëris vel subtilitas, quanto enim aër est subtilior tanto facilius recipit impressionem, et paludum aut cadaverum vicinitas; quaedam enim sunt corpora disponentes sicut sunt complexionis, quoniam complexio calida magis est disposita ad epidemiam aut malorum humorum et corruptorum repletio sicut sunt corpora mulierum quae sunt malis humoribus repleta et corruptis et pororum apertio, quoniam habentes poros apertos magis attrahunt de aëre, ideo citius epidemia inficiuntur et citius moriuntur aut tardius vel nunquam liberantur. Ex quibus apparet quod colerici ratione complexionis et utentes malis cibis sicut fructibus ut mulieres magis i. e. citius laeduntur ab epidemia. Etiam apparet quod in autumno magis viget quia tunc aër est magis rarus et horae inaequales vertus debilior et major usus fructuum. Si quaeratur a qua influentia provenit, dico quod ab influentia generali, quae sunt caliditas, frigiditas, humiditas et siccitas et non a propria, quae sunt eufortunium et infortunium. Et si quaeratur, utrum ista epidemia possit impediri vel in se vel in suis causis, dico quod in causis efficientibus et materialibus non potest impediri sed in disponentibus bene et ideo dicitur quod epidemia impediri non potest sed ejus effectus bene purgando coleram in colericis et humores malos in repletis confortando cor et stomachum et alia membra principalia alterando aërem ad qualitatem contrariam et tunc impediatur quoniam nulla causa agens agit nisi in patiente disposito et ideo inaequalitas dispositionis est causa quare aliqui infirmitur et moriuntur et alii non. Si quaeratur quot sunt species epidemiae dico quod si aër corrumpatur in substantia et qualitativis est major epidemia et universalis, in sui substantia ea tamen est alia species minus mala, si in qualitativis ambabus est alia species adhuc minus mala, si in qualitativis activis est alia minus mala, si in passivis est alia minus mala omnibus et sic sunt quinque species epidemiae.

Epiglotum G. cfr. Amand p. XLII., Av., Averr. Q. s. decubitus.

Epilentia Hipp. Aph. II. 45, Gal. cfr. Amand p. 96 ergänze in der propositio: Ex pollice quidam vapor generatus etc. hinter scriptoris ascendente: ad cerebrum et ille sentiebat etc. ganz wie bei Amand; Avic., Ras., Averr., Is., Const., Serap.

Equale G., Avic.

Erectio Avic., Constant., Arist. Q. s. amor hereos et virga virilis.

Error G. Divisio in cognitione intentionis scilicet etc. ganz wie in Amand p. 96. — Error medici super infirmum aut ex se ipso vel ex ministris, humores crudi et quando aegritudo est in membro difficilis sanationis sunt tres causae longitudinis aegritudinis (III° pron. comm. 13), Avic., Averr., Const.

Erugo eris Gal.

Estas Hipp. Aph. III. 7. 22, Gal., Avic., Joh. Mes., Arist. Q. s. flebotomia, tempus et vomitus.

Essentia Gal. Q. s. accidens et experientia.

Etas Gal. Primus terminus in declinatione corporis ad frigus est XXX anni et secundus terminus est XXXIVⁱ anni (III° pron. comm. 27). Omnes aegritudines melancholicae multiplicantur in aetate quae sequitur aetatem status (ibid.); Avic., Ras. Q. s. nutrire. — Notandum quod aliqui actores non ponunt nisi IV aetates et alii VII, quoniam illi qui non ponunt nisi IV, tres alias comprehendunt sub aetate adolescentiae. Secundo notandum est, quod aetas in communi non est aliud quam spatium vitae tamen in speciali potest aliud describi, quoniam aetas est spatium vitae animalis in quo corpus et virtutes crescunt et diminuuntur occulte vel manifeste.

Ethica (Hectica) Gal., Avic., Ras., Is., Serap. Q. s. balneum lac et ptisis.

Evacuatio Gal.: Si in ventre aut intestinis aut thorace putredo aut sanguis continetur perfecta evacuatio fortis fit secundum duos modos: scil. per purgationem virtutis aut per flebotomiam (II° acut. cap. 2). Virtus quando est fortis praecipit in evacuatione, et quando est debilis prohibet ab ea (II° reg. acut. comm. 42); Avic., Averr., Joh. Heb. Mes., Serap. Q. s. crisis, egritudo, flebotomia, digestio, sitis, somnus et virtus. — Notandum quod evacuationis duplex est hora scil. electionis et necessitatis; eam, quae est necessitatis, nulla causa excusat, sed

eam, quae est electionis, sunt multae causae excusantes; quaedam enim sumuntur ex parte corporis evacuandi et istae sunt octo, scil. aetas, complexio, consuetudo, habitudo, ars, regio, tempus et hora. Quare nec pueri neque decrepiti debent evacuari neque habens complexionem temperatam aut valde debilem neque qui non consuevit nec valde extenuatus aut multum pinguis nec multum laborantes aut habitantes in regione calida vel frigida nec in aetate vel hieme nec in hora motus aegritudinis videlicet in hora paroxysmi. Aliae causae sumuntur ex parte humorum, et istae sunt duae scil. quando humor est crudus et indigestus, et propter hoc in principio non debet fieri evacuatio; 2° quando humor est in modica quantitate non debet fieri evacuatio. Quaedam etiam sumuntur ex parte accidentium quae superveniunt evacuationi sicut sunt mala symptomata, unde qui est consuetus pati talia postquam evacuatus erat, non debet evacuari. Eam quae est necessitatis faciunt esse necessariam VI causae, quae ad tres causas reducuntur; una est nobilitas membri, 2^a est furiositas et malignitas materiae; 3^a est timor accidentium, quae in his versibus continentur [dieselben fehlen im Text; es handelt sich wohl um die bekannten in der Schola Salernitana ed. de Renzi Bd. V p. 74 V. 2551 abgedruckten: *Frigida materies congesta, cretica multa || Atque venenosa, prope membrum nobile missa || Temporibus nullis sunt arte reperiendi*]. — Secundo notandum, quod evacuatio est duplex: una fortis quae eradicativa dicitur, alia debilis quae immorativa nuncupatur. Prima non competit in principio aegritudinis nec in paroxysmo aut in causis excusantibus superius nominatis, alia bene competit. Notandum etiam quod evacuatio dicitur fortis multis modis: aut quia multum evacuat et quia a longinquo aut quia cito et velociter evacuat, et per oppositum evacuatio dicitur debilis. Notandum etiam quod evacuatio est duplex: quaedam universalis vel quia a toto corpore evacuat vel quia omnes aut plures humores evacuat et isto modo dicitur, quod flebotomia est evacuatio universalis, alia particularis vel quia ab uno membro evacuat et ista nunquam debet fieri corpore existente plethorico vel quia unum tantum humorem evacuat.

Evaporatio Gal. Vaporatio propter calefactionem suam attrahit ad locum morbi ex sanguine plus quam resolvit ex eo, supple corpore existente plethorico et ideo subdit quod quando dolor non solvitur per evaporationem oportet ut totum corpus evacuetur forti evacuatione (II° acut. cap. 1). Averr.

Eventatio Avic., Hali.

Eunuchus Gal. In incisione testiculorum eunuchi assimulantur feminis. Sicut ergo feminae non canescunt causa suae humiditatis sic eunuchi non podagrisant, et ita erat in tempore Hippocratis, hodie non, quia filii hujus temporis vivunt in suavitate, luxuria et gulositate (VI° af. 27); Ras., Arist.

Expulsio Gal., Avic. Q. s. intestinum et virtus expulsiva.

Experimentum Gal. De oppositione quorundam medicorum est quod illud quod experitur secundum quosdam homines et convenit aliquibus eorum quod conveniat omnibus, et inde est quod cadit diversitas et error supple inter eos (II° reg. acut. comm. 39); Avic., Ras., Averr., Is., Joh. Heb. Mes., Arist. — Notandum quod triplex est experientia: quaedam est experientia quae est via ad artem, et de ista loquitur philosophus II° posteriorum, quod ex multis sensatis fit una memoria et ex multis memoriis fit unum experimentum et ex multis experimentis fit unum universale, et talis experientia est principium artis et doctrinae, quoniam omnis doctrina et disciplina ex praeeistente fit cognitione etc. Alia est experientia quae est applicatio formae ad materiam et universalis ad particulare, et istud est per cognitionem causarum et relationem signorum cognitorum ad causas et habentes talem experientiam magis proficiunt, et de ista loquitur philosophus I^o metaphysicae. Alia est experientia, quae non est aliud nisi rei gestae vel in se usus frequentatus sicut coecus incedit per vicos consuetos sine ductore et tamen ignorat viam et tali experimento non est credendum.

Exercitium Hipp. I. 3, Gal. Non aegrotabit aliquis debile diaetatus et exercitatus si cum decet egerat et nullo moveatur forti motu super cibum; sicut enim est maximum bonum ad sanitatem exercitium ante cibum ita est nocivus omnis motus supra cibum (libro de euchymia et cacochymia). Avic., Ras., Averr., Is., Constant., Joh. Damasc., Arist. — Ex dictis apparet satis quid est exercitium et qua hora et quo tempore et quibus competit et quibus non et quomodo differt a motu et quid est vere exercitium et quid non. Sed circa divisionem ejus sciendum quod exercitium aliud est universale, aliud est particulare. Universale est illud in quo omnia membra laborant ut est ludus pilae et ideo istud a Galeno commendatur.

Particulare est illud in quo unum membrum laborat ut oculus in videndo, et quodlibet istorum dividitur quia quoddam est exercitium forte, aliud est debile, et quodlibet istorum dividitur quoniam forte dicitur vel quia velox vel quia multum licet sit lentum; similiter debile, vel quia parum vel quia lentum, et quodlibet istorum habet duplicem effectum in corpore nostro videlicet primum et secundum. Primus effectus est, calorem naturalem et spiritum augmentare et confortare; secundus effectus est impinguare, extenuare, unde repletus humoribus crudis calorem naturalem suffocantibus si exercitium injungatur secundum consuetudinem et virtutis tenorem calor naturalis confortatur, sicut ignis motus per flabellum et confortatus expellit illos humores vel per sudorem aut aliter vel insensibiliter resolvit et secundario corpus impingat, quia calor naturalis sic confortatus se per membra dilatat et si ultra exercitetur calor naturalis sic dilatatus resolvitur et debilitatur et per consequens extenuat. Ex quo apparet, quod exercitium debile debetur extenuatis et forte repletis, in omnibus istis tamen consuetudo est observanda. Est tamen advertendum, quod exercitium temperatum dicitur hic ad justitiam videlicet quod est tale quod est conveniens cuilibet corpori et cuilibet membro et dicitur temperatum, aliter videlicet quod competit corpori temperato et est illud quod est medium inter forte, quae sunt extremitates exercitii superflui. Notandum etiam quod omne exercitium quodcumque fuerit illud potest comparari ad quietem sibi oppositam, et sic omne exercitium calefacit, vel potest comparari unum ad aliud et sic unum calefacit sicut temperatum, aliud infrigidat sicut superfluum, et illud quod calefacit aliquando calefacit essentialiter sicut illud quod calorem naturalem confortat, aliquando accidentaliter sicut superfluum forte velox multum eo quod calorem actuale causat. Secundo sciendum quod quodlibet exercitium potest accipi dupliciter scil. in fieri et non calefacit, et in facto esse et sic quandoque calefacit scil. quando est temperatum, quandoque infrigidat scil. quando est superfluum.

Exemplum Averr., Arist.

Extenuatio Gal., Avic., Averr., Serap. Q. s. macies.

Expositio Gal.

Extrema corporis Hipp. I. 7; Gal. Extrema corporis facile infrigidantur, quando advenit ori stomachi laesio aut ex fame longa aut quando advenit ei aliqua mordicatio ex colera (II° regim. acut. comm. 44). Is., Arist.

Extremum Avic.

Extensio Avic.

Exitura Avic.

Excoriatio Gal., Avic. Q. s. intestina, cutis et exitura.

F.

Facies Hipp. (I^o pronost. canon 1), Gal., Avic., Averr., Ras., Arist. Q. s. tortura.

Faba Gal., Avic., Is.

Fantasia Gal., Avic., Constant.

Fames Hipp., Gal., Avic., Ras., Averr., Serap., Arist. Q. s. puer, frigidum, vigilia, abstinencia.

Farmacia Hipp., Gal. (vergl. Amand p. XLII), Averr. Q. s. flebotomia et sitis.

Fastidium Avic. Q. s. flebotomia et somnus.

Febris Hippocr. Aph. III. 1, Gal. Febris est per alterationem caliditatis innatae ad calorem extraneum (I^o acut. cap. 3). Idem etiam dicit libro suo de sententia medicorum sive credulitate Galeni intitulato. Q. s. apostema, aqua, effimera, ethica, egritudo acuta, flebotomia, fluxus sanguinis narium, interpolatio, lingua, paroxysmus, periodus, purum, rigor, senex, synocha et vinum. Avic., Averr., Hali, Constant., Arist.

Febris composita Gal. Primo oportet cognoscere febres simplices, deinde compositas (II° de crisi cap. 7). Febris composita et continua ut interpolata est difficilis cognitionis (ibid.). Ad cognitionem febris compositae non pervenit homo, qui est debilis in scientia (ibid. cap. 9). Quando febris unius generis componitur possibile est secundum ingredi antequam prima sumatur (ibi cap. 10). Avic., Serap. Q. s. emitriteus et singulare.

Febricitans Hipp. Aph. I. 16, Gal., Ras., Arist. Q. s. balneum, cibus, fructus. — Circa divisionem febrium sciendum quod febris est duplex: quaedam est in qua aegritudo per se, quaedam est quae est accidens alterius aegritudinis sicut febris quae oritur ex apostemate. Febris quae est morbus per se est duplex: quaedam enim est simplex sicut illa, quae fit ex una materia vel ex uno humore tantum; alia est composita sicut illa quae fit ex materia composita. Illa quae est simplex dividitur secundum divisionem materiae, in qua fit, quoniam quaedam est febris quae fit in spiritibus, quae vocatur effimera, alia in